

Важливість глобальної продовольчої проблеми для України

Продовольча безпека входить до переліку глобальних цілей сталого розвитку ООН та потребує детального вивчення. У статті наведено тлумачення термінів «глобальна продовольча проблема» та «продовольча безпека». Досліджено глобалізаційну взаємодію в умовах посилення глобальної продовольчої проблеми. Окреслено нові реалії вирішення продовольчої проблеми на глобальному рівні. Надано детальну характеристику найбільш поширеного індексу продовольчої безпеки GFSI. Наведено рейтинг України за індексом продовольчої безпеки в 2012-2018 роках в цілому та в розрізі субіндексів, зокрема: ціноюв доступністю, фізичною доступністю, якістю та безпечністю, природними ресурсами і сталим розвитком. На основі проведеного порівняльного аналізу значень субіндексів продовольчої безпеки України з середніми світовими значеннями, визначено подальші шляхи адаптації до нових та постійно змінних умов глобального середовища задля забезпечення її провідних позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Ключові слова: глобальна продовольча проблема; продовольча безпека; індекс продовольчої безпеки GFSI.

Актуальність теми. Сьогодні на глобальному рівні особливе значення приділяється продовольчій проблемі. Вона є переплетенням інтересів окремої людини, соціальних груп, суспільства та світового співтовариства в цілому з приводу задоволення потреб людей у продуктах харчування [7, с.212]. Значимість продовольчої проблеми визначається насамперед тим, що в структурі потреб людини потреба в їжі є першочерговою [3, с.199]. Отже продовольство, його виробництво, розподіл і споживання – найголовніші елементи функціонування світової господарської системи.

Теоретичні та прикладні аспекти питань продовольчої безпеки, дослідження економічної сутності й механізмів її забезпечення, знайшли своє відображення в наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: К.Голікова, В.Геець, О.Гойчук, М.Гребенюк, А.Діброва, Д.Доннан, О.Красноручий, С.Кваша, Т.Лозинська, Л.Мармуль, О.Могильний, М.Одінцова, К.Пилипенко, І.Румик, П.Саблук, Л.Страшинська, А.Ульяненко, Дж.Флінт, Е.Хейкл, О.Чернієнко, О.Шевченко, В.Щербань, О.Щекович, В.Шкаберін та ін.

Метою статті є визначення сутності глобальної продовольчої проблеми, виявлення її впливу на продовольчу безпеку, дослідження рейтингу України за індексом продовольчої безпеки, проведення порівняльного аналізу значень субіндексів продовольчої безпеки України з середніми світовими значеннями, а також встановлення шляхів адаптації до нових та постійно змінних умов глобального середовища.

Викладення основного матеріалу. У XXI ст. продовольча проблема досі залишається невирішеною: на глобальному рівні спостерігається певна полярність – надлишок продовольства та недоїдання. У світі, де продовольства виробляється набагато більше, ніж споживається, більш ніж 815 мільйонів чоловік - а це 1 з 9 жителів планети - голодують щодня. Більш того, кожен третій житель страждає від різного ступеня недоїдання [10]. Найбільший дефіцит їжі відчувають жителі в країнах Африки: Замбії, Намібії та Центральної Африканської Республіки. Тому продовольча безпека стоїть на другому місці в переліку «Глобальних цілей сталого розвитку» ООН.

На сьогодні існують різні наукові підходи, що пояснюють сутність глобальної продовольчої проблеми. Зокрема, в монографії А.Голікова, О.Довгаля «Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації» пропонується наступне визначення глобальної продовольчої проблеми: «...це систематичне недостатнє задоволення першочергової потреби людини у повноцінному харчуванні, яке має всесвітній характер поширення та несе загрозу для здоров'я, насамперед, малозабезпеченого населення світу [7, с. 212].

На думку авторів, виділити єдину причину загострення глобальної продовольчої проблеми неможливо. Саме сукупність різноманітних чинників створює цей виклик для суспільства. До причин виникнення глобальної продовольчої проблеми відносяться [7, с.212]: неефективне державне управління; зростання населення, що випереджає виробництво продовольства; виснаження сільськогосподарських ресурсів; недостатність коштів для придбання їжі, бідність; брак знань для ефективного ведення сільського господарства; проблеми урбанізації; зменшення площі та родючості орних земель, забруднення навколишнього середовища та ін.

Недостатність харчування має декілька різних форм, що залежать від конкретного рівня середньодобового раціону харчування людей [4]:

1) хронічний голод – крайній прояв продовольчої проблеми, зумовлений бідністю і, відповідно, надзвичайно низькою купівельною спроможністю населення. Хронічний голод називають абсолютним. Він характеризується нестачею або повною відсутністю мінімальної кількості продуктів харчування, необхідної для підтримки життя організму;

2) епідемічний голод – спалахи голоду, викликані посухами, повенями та іншими тимчасовими явищами;

3) неповна відповідність фактичного споживання населення нормативу за калорійністю або «прихований» голод, який характеризується хронічним споживанням неякісних продуктів харчування з низьким вмістом поживних елементів і вітамінів, необхідних для підтримання активної життєдіяльності організму, що викликає численні захворювання і знижує середню тривалість життя.

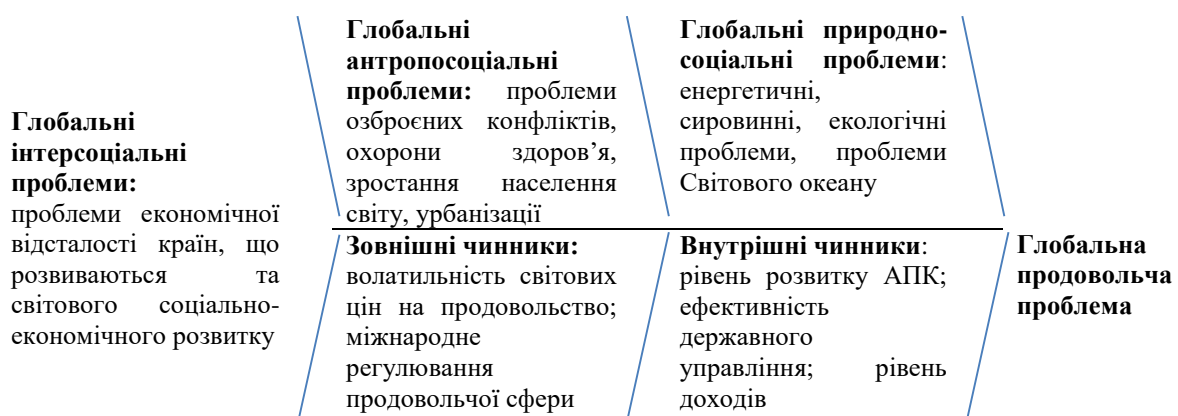
Отже, поряд із проблемами голоду та недоїдання, існує й нагальна проблема «прихованого» голоду і споживання шкідливих речовин разом із їжею, які в умовах глобалізації набувають всесвітнього масштабу та становлять не меншу загрозу для здоров'я населення, ніж загальноприйняті складові.

Разом з тим, продовольчу проблему не можна розглядати окремо від інших складних ситуацій глобального рівня. Глобальні проблеми тісно пов'язані та взаємодіють одна з одною, зокрема, енергетична і сировинна проблеми співвідносяться з екологічною, екологічна – з демографічною, демографічна – з продовольчою і т. д. [8, с.78].

На думку О.Т. Богомолова, впоратись з продовольчими проблемами дозволяє неоліберальна модель глобалізації, яка пропагується заможними державами і контрольованими ними міжнародними організаціями. При цьому, провідна ідея «вільного ринку» полягає у тому, що чим менше держави окремо і через міжнародні органи будуть намагатися регулювати виробництво продовольства і торгівлю ним, тим швидше вільна ринкова конкуренція зробить свою справу. Угода СОТ щодо сільського господарства власне спрямована на «створення чесної, ринково орієнтованої системи торгівлі продовольством». Її завдання – усунути існуючі обмеження і «деформації» на світовому продовольчому ринку, а також призупинити накопичення в низці розвинених держав надлишків зерна і м'ясо-молочних продуктів, ліквідує практику бюджетного субсидіювання сільськогосподарських виробників і протекціонізму щодо їхньої продукції [1, с.239].

Проте для більшості країн, що розвиваються, і перехідних країн, які стикаються з продовольчою проблемою, така концепція глобалізації може мати негативні наслідки. Неприятливі природні умови, брак фінансування та інвестицій, роблять ці країни неконкурентоспроможними. Неналежний захист власного сільгоспвиробника та його підтримки через існуючі державні програми, на думку фахівців, прирікає такі країни, в основному аграрні, або на голод, або на роль імпортерів продовольства [2].

Такий стан світогосподарських зв'язків фахівці з продовольчої безпеки відзначають як кризовий через значний диспаритет у соціально-економічному розвитку країн світу та диспропорції їхніх взаємозв'язків, що стає однією з причин загострення глобальної продовольчої проблеми. На рис.1 наведено діаграму глобалізаційної взаємодії в умовах посилення глобальної продовольчої проблеми.

Довідка: [7]

Рис.1. Діаграма глобалізаційної взаємодії в умовах посилення продовольчої проблеми

Поняття продовольчої безпеки було засновано на визначенні, затвердженому під час Всесвітнього продовольчого саміту (World Food Summit) у Римі в 1996 році [6]. При цьому продовольча безпека визначається як становище, в якому люди постійно мають фізичний, соціальний та економічний доступ до їжі у необхідній кількості та поживній якості, яка задовольняє їхні потреби у харчуванні для здорового і активного життя [5].

Оцінювання та моніторинг рівня продовольчої безпеки країн здійснюється за Глобальним індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index - GFSI), який розраховується з 2012 року і публікується виданням The Economist Intelligence Unit [9]. Глобальний індекс продовольчої безпеки являє собою динамічну кількісну і якісну модель порівняльного аналізу, побудовану на основі 28 унікальних показників, яка вимірює рівень продовольчої безпеки як в країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах. Загалом індекс продовольчої безпеки розраховується для 113 країн.

Даний індекс всебічно досліджує продовольчу безпеку за трьома базовими параметрами, серед них: цінова доступність (Affordability), фізична доступність/наявність продуктів харчування (Availability), якість та безпечність (Quality and Safety). Починаючи з 2017 року Глобальний індекс продовольчої безпеки включає поправочний коефіцієнт «Ресурси і сталий розвиток» (Natural Resources and Resilience), який враховує необхідність збереження ресурсів, адаптації до змін клімату та ощадливого землеробства.

До субіндексу «Цінова доступність» включається: частка споживання продовольства в доходах домашніх господарств; відсоток населення, нижче порога бідності; ВВП на душу населення; тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції; наявність соціальних програм продовольчої підтримки населення; доступність до фінансових ресурсів для фермерських господарств. До субіндексу «Фізична доступність» відносяться: забезпеченість поставками продовольства; середньорічні поставки продовольства; залежність від продовольчої допомоги; державні дослідження й розробки; сільськогосподарська інфраструктура; наявність належних продовольчих складів; дорожня інфраструктура; портова інфраструктура; волатильність сільськогосподарського виробництва; політична стабільність; корупція; урбанізація; продовольчі втрати. Субіндекс «Якість та безпечність» включає: асортиментний ряд харчової продукції; продовольчі стандарти; національні харчові принципи/регламенти; національну продовольчу стратегію; моніторинг та спостереження за продовольством; вміст поживних речовин, у т.ч. вітаміну А, заліза тваринного та рослинного походження, протеїнів; харчову безпеку; частку населення, яка має доступ до питної води; наявність продуктового сектора. Субіндекс «Природні ресурси і стійкість» характеризує: зовнішній вплив природних ресурсів, у т.ч. зміну температурного режиму; зобов'язання з управління впливом навколишнього середовища та ін. Використовуючи такі показники як зміна температури, виснаження водних ресурсів, що входять в категорію «Ресурси і сталий розвиток», можна вимірювати вплив на екологію в світових масштабах. До інших вихідних параметрів розрахунку Глобального індексу продовольчої безпеки відносяться: недоїдання, відсоток дітей з відсталим розвитком, відсоток дітей з недостатньою вагою, дефіцит продовольства, індекс розвитку людського потенціалу, глобальний індекс гендерної рівності, індекс демократії EIU, рівень ожиріння та ін.

До ТОП-10 рейтингу країн за Глобальним індексом продовольчої безпеки в 2018 році увійшли: Сінгапур (1 місце; 85,9 балів), Ірландія (2 місце; 85,5 балів), Великобританія (3 місце; 85 балів), США (4 місце; 85 балів), Нідерланди (5 місце; 84,7 балів), Австралія (6 місце; 83,7 балів), Швейцарія (7 місце; 83,5 балів), Фінляндія (8 місце; 83,3 бали), Канада (9 місце; 83,2 бали), Франція (10 місце; 82,9 балів). До речі, Сінгапур вперше посів лідируючу позицію в рейтингу GFSI 2018 року, частково завдячуючи зростанню ВВП на душу населення майже на 30 %, починаючи з 2012 року. Разом з тим, Сінгапур має найнижчі тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції порівняно з іншими країнами, що входять до рейтингу. Росія та Білорусь у рейтингу країн за продовольчою безпекою посіли в 2018 році відповідно 42 та 44 місця. Інші сусіди України – Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина займають 26, 30, 38 та 35 позиції рейтингу.

Як відзначають міжнародні експерти, в країнах з низьким і середнім рівнем доходу спостерігається значний приріст в показниках за останній рік, що свідчить про перехід до більш ефективних заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки. Покращення сільськогосподарської інфраструктури та збільшення потенціалу для забезпечення продовольством, стрімко зростаючої чисельності населення в світових масштабах, розцінюються як позитивні індикатори. Разом з тим, до нових реалій на глобальному рівні експерти відносять: більш швидкі інноваційні цикли задля задоволення мінливих потреб та уподобань споживачів в розвинених країнах і країнах, що розвиваються; конкуренцію крупних мереж поставок щодо забезпечення балансу між безперервністю поставок, чутливістю до рівня цін та швидкістю виконання замовлень; консолідацію галузі та ін. [11].

Рейтинг України за індексом продовольчої безпеки GFSI в 2012-2018 роках наведено в таблиці 1.

Як бачимо, в 2012-2013 роках Україна знаходилась на 53 місці в загальному рейтингу продовольчої безпеки з 113 країн, опустившись на 10 позицій в 2015 році. Протягом 2016-2018 років країна в загальному рейтингу продовольчої безпеки займала 63 місце. У цілому індекс продовольчої безпеки України за сім останніх років дещо знизився до рівня 55,7 балів з 100 можливих.

На рисунку 2 наведено значення субіндексів продовольчої безпеки України в 2018 році в порівнянні з середніми світовими значеннями. Довідково: позитивно оцінюються значення з вищими балами, максимально можливе значення – 100 балів.

На основі аналізу субіндексів глобального індексу продовольчої безпеки, найвище значення Україна за даними 2018 року отримала в категорії «Якість і безпечність продуктів харчування» – 65,2 балів (46 місце), що на 4,9 балів вище за середньосвітове значення; в категорії «Цінова доступність продуктів харчування» – 54,1 бали (66 місце), що на 4,3 пп нижче за середньосвітове значення.

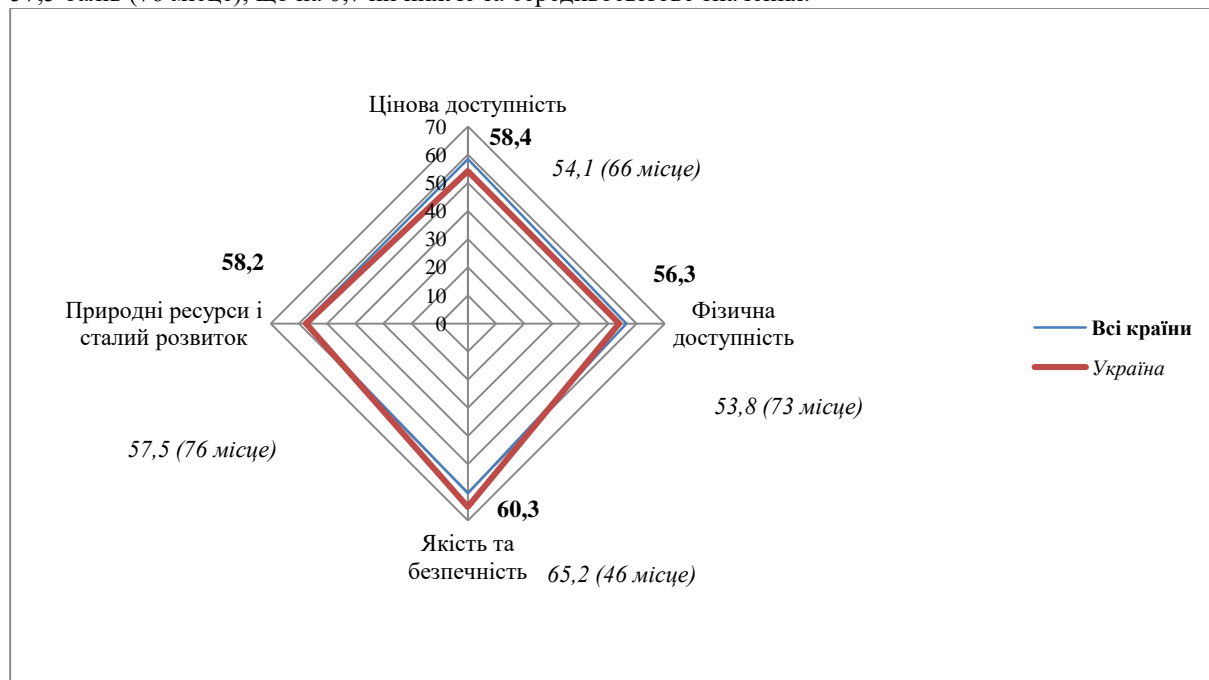
Таблиця 1

Рейтинг України за Глобальним індексом продовольчої безпеки GFSI в 2012–2018 роках

Значення показника		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс продовольчої безпеки	Рейтинг	53	53	54	64	63	63	63
	Значення	57,8	57,6	56,6	54,4	55,2	54,1	55,7
Цінова доступність	Рейтинг	53	53	56	57	58	59	66
	Значення	57	57,4	57,6	57,1	57,2	55,7	54,1
Фізична доступність	Рейтинг	57	59	66	79	79	78	73
	Значення	55,6	55,2	52,4	48,7	49,6	50,2	53,8
Якість та безпечність	Рейтинг	45	46	46	48	47	51	46
	Значення	65,4	64,7	65,6	63	65,1	61	65,2
Природні ресурси і сталий розвиток	Рейтинг	x	x	x	x	x	74	76
	Значення	x	x	x	x	x	58,2	57,5

Довідка: [9]

В категорії «Наявність продуктів харчування» Україна за даними 2018 року отримала 53,8 балів (73 місце), що на 2,5 бали нижче за середньосвітове значення; за природними ресурсами і сталим розвитком – 57,5 балів (76 місце), що на 0,7 пп нижче за середньосвітове значення.

Довідка: [9]

Рис. 2. Порівняльний аналіз значень субіндексів продовольчої безпеки України з середніми світовими значеннями в 2018 році, балів

При більш поглибленому аналізі складових субіндексів продовольчої безпеки країни (рис.3), можна сформулювати наступні висновки. Україна отримала достатньо високі бали за тарифами на імпорт сільськогосподарської продукції - 85,1 балів (18 місце), за урбанізацією - 85,1 балів (28 місце).

Середні значення країна отримала за наявністю соціальних програм продовольчої підтримки населення – 75 балів (45 місце); за забезпеченістю поставками продовольства – 64,5 балів (48 місце); за асортиментним рядом харчової продукції – 67,2 балів (39 місце); за вмістом поживних речовин – 52 бали (46 місце); за вмістом протеїнів – 53,8 балів (43 місце).

Помірні значення Україна отримала за ВВП на душу населення - 6,2 балів (67 місце); за доступом до фінансових ресурсів для фермерських господарств – 50 балів (60 місце); за сільськогосподарською інфраструктурою – 41,7 балів (78 місце); за волатильністю сільськогосподарського виробництва – 84,6 балів (78 місце), за продовольчими стандартами – 65,4 балів (67 місце).

У той же час Україна демонструє низькі бали за рівнем політичної стабільності – 11,8 балів (107 місце) та високим рівнем корупції (90 місце).

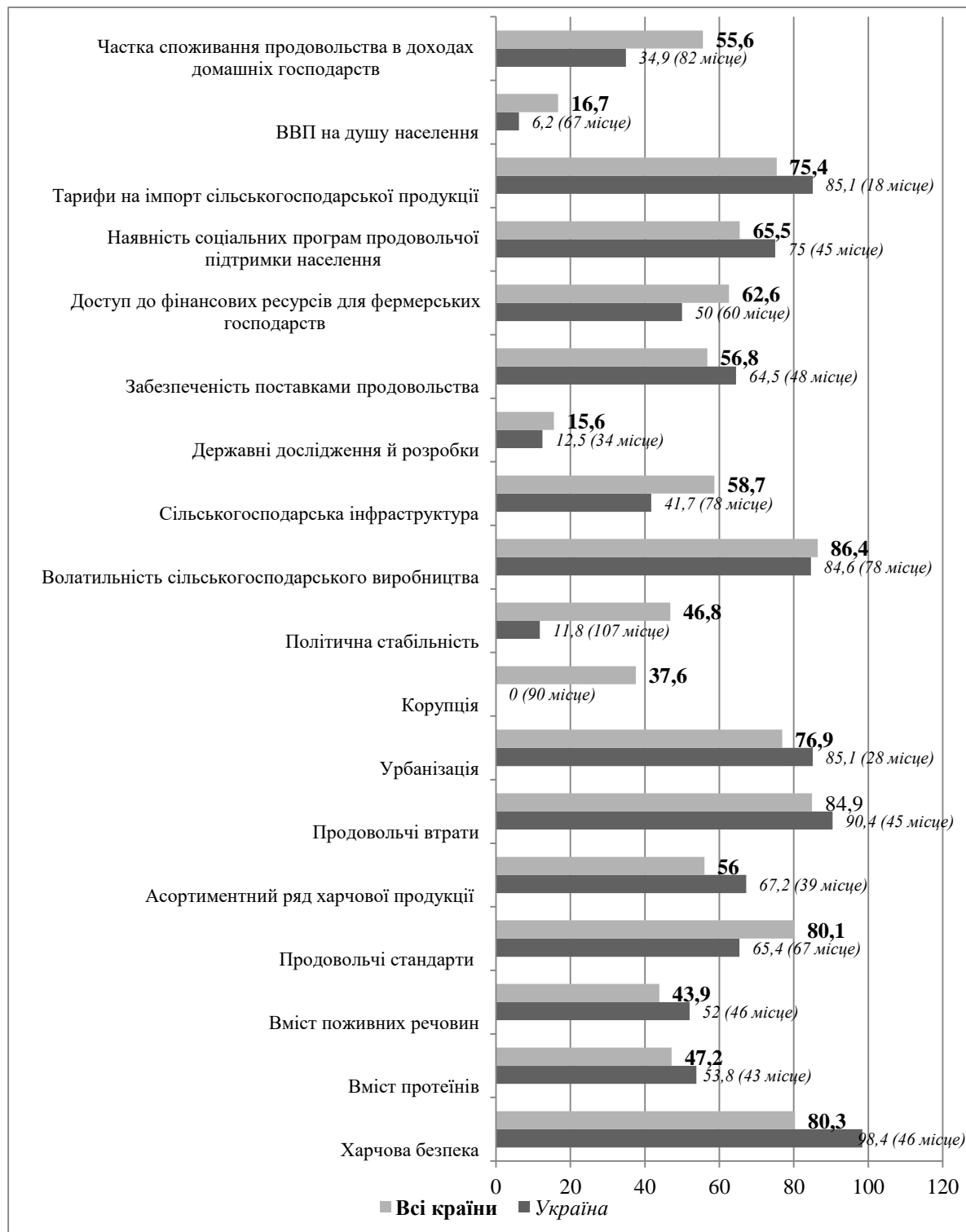

Рис. 3. Розгорнутий аналіз значень складових субіндексів продовольчої безпеки України порівняно з середніми світовими значеннями за 2018 рік

Висновки. Дослідження рейтингу України за індексом продовольчої безпеки дозволило сформувавши наступні висновки. Аграрний сектор і харчова промисловість України безперечно спроможні задовольнити потреби як внутрішнього ринку, так і забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, здійснивши вагомий внесок у вирішення глобальної продовольчої проблеми. Разом з тим, входження України до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі потребують адаптації до нових та постійно змінних умов з подальшим удосконаленням продовольчих стандартів, розвитком сільськогосподарської інфраструктури, забезпеченням доступності до фінансових ресурсів для фермерських господарств тощо.

Список використаної літератури:

1. *Богомолов О.Т.* Мировая экономика в век глобализации : учебник / *О.Т. Богомолов.* – М. : Экономика, 2007. – 368 с.
2. *Власов В.И.* Глобализационное влияние – стратегическая основа развития международной торговли / *В.И. Власов* // Экономика Украины. – 2009. – № 4. – С. 63–72.
3. *Казакова Н.А.* Глобальная продовольственная проблема и пути её решения / *Н.А. Казакова, А.И. Завгородняя* // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин : матеріали VII наук.-практ. конф. молодих вчених. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С. 199–202.
4. *Ковальов В.В.* Продовольча безпека в контексті процесів глобалізації / *В.В. Ковальов* // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – № 142, Ч. 1. – С. 91–95.
5. *Пилипенко К.А.* Теоретико-методологічні підходи до управління продовольчою безпекою в системі менеджменту аграрних підприємств / *К.А. Пилипенко* // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2018. – № 2. – С. 59–63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2018_2_13.
6. *Пилипенко К.А.* Механізми дотримання продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств / *К.А. Пилипенко* // Економіка та держава. – 2018. – № 6. – С. 80–87.
7. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. *А.П. Голикова, О.А. Довгал.* – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 347 с.
8. *Фролов И.Т.* Сущность и значение глобальных проблем / *И.Т. Фролов.* – Москва : Знание, 2002. – 48 с.
9. Global Food Security Index. – URL : <https://foodsecurityindex.eiu.com/>.
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations. – URL : <http://www.fao.org/about/en/>.
11. Recipe for Change: Can We Feed the World? – URL : <https://www.atkearney.com/web/global-business-policy-council/article/?a/recipe-for-change-can-we-feed-the-world>.

References:

1. Bogomolov, O.T. (2007), *Mirovaya jekonomika v vek globalizacii*, Jekonomika, Moskva, 368 p.
2. Vlasov, V.I. (2009), «Globalizacionnoe vlijanie – strategicheskaja osnova razvitija mezhdunarodnoj trgovli», *Jekonomika Ukrainy*, No. 4, pp. 63–72.
3. Kazakova, N.A. and Zavgordnjaja, A.I. (2012), «Global'naja prodovol'stvennaja problema i puti ejo reshenija», *Aktual'ni problemy mizhnarodnyh ekonomichnyh vidnosyn*, materialy VII nauk.-prakt. konf. molodyh vchenyh, HNU im. V.N. Karazina, Harkiv, pp. 199–202.
4. Koval'ov, V.V. (2009), «Prodovol'cha bezpeka v konteksti procesiv globalizacii», *Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny*, No. 142, Part 1, pp. 91–95.
5. Pylypenko, K.A. (2018), «Teoretyko–metodologichni pidhody do upravlinnja prodovol'choju bezpekoju v systemi menedzhmentu agrarnyh pidpryjemstv», *Visnyk Berdjans'kogo universytetu menedzhmentu i biznesu*, No. 2, pp. 59–63, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2018_2_13
6. Pylypenko, K.A. (2018), «Mehanizmy dotrymannja prodovol'choi' bezpeky v zdijsnenni dijal'nosti agrarnyh pidpryjemstv», *Jekonomika ta derzhava*, No. 6, pp. 80–87.
7. Golikova, A.P. and Dovgal, O.A. (ed) (2015), *Transformacija mizhnarodnyh ekonomichnyh vidnosyn v epohu globalizacii'*, kolektyvna monografija, kol. avt., HNU imeni V.N. Karazina, Harkiv, 347 p.
8. Frolov, I.T. (2002), *Sushhnost' i znachenie global'nyh problem*, Znanie, Moskva, 48 p.
9. *Global Food Security Index*, URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/>
10. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, URL: <http://www.fao.org/about/en/>
11. www.atkearney.com, «Recipe for Change: Can We Feed the World?», URL: <https://www.atkearney.com/web/global-business-policy-council/article/?a/recipe-for-change-can-we-feed-the-world>

Попко Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент Національного університету водного господарства та природокористування

Наукові інтереси:

– маркетинг промислових підприємств.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2019.